

OM GENETICISMEN

(Kolumn ÅU 24.6.99)

Lars Hertzberg

Generna är vår tids magiska stoff. Idag tros det allmänt att nyckeln till alla människans egenskaper, inklusive vårt beteende, finns i våra gener. Det amerikanska _National Institute of Health_ satsar 30 miljoner dollar om året på forskning som ska uppdaga hur personligheten bestäms av generna, alltså vilken gen som ger upphov till egenskaper som blyghet, lycka (!) eller äventyrslystnad. Resultaten hittills har varit ytterst blygsamma, men detta kommer knappast att inverka på resurstilldelningen – förrän vinden vänder nästa gång.

Pendlingen mellan arvstro och miljötro har kännetecknat människosynen i vår kultur under de senaste tvåhundra åren, kanske ända sedan antiken. Ärftligheten har haft sina dominansperioder: i början av 1900-talet rörde det sig om rashygieniska idéer, på 1980-talet var sociobiologin aktuell. Just nu är det den evolutionära psykologin som gäller: föreställningen att man kan förklara människors beteende genom spekulationer om vad som har varit ändamålsenligt i något tidigare skede av mänsklighetens tillvaro. I _Hufvudstadsbladet_ har man nyligen debatterat människans sexuella beteende i dessa termer. (Det är intressant att notera hur mycket av attityderna från den viktorska eran som går igen i vår tid, både i synen på samhället och i synen på vetenskapen.)

*

Tvister som förefaller olösliga beror ofta på att frågorna är ogenomtänkta, och jag misstänker att detta gäller också i det här fallet. Debatten om arv kontra miljö verkar bygga på en förenklad idé om vad kontrasten mellan dem består i. Många av oss har i själva verket en magisk uppfattning om genetiken: man föreställer sig "arvsmassan" ungefär som en låda ur vilken vissa bestämda egenskaper väntar på att få springa fram när det rätta ögonblicket är inne. Å andra sidan lämnar arvsmassan vissa alternativ öppna, och miljön bestämmer valet mellan dem. Speciellt i människas beteende finns det många sådana här genetiska "luckor".

Under en diskussion om cloning i tv härom året lade en svensk genetiker två potatisar på bordet framför sig. Knölarna kom från samma planta, hade vuxit i samma jord – arv och miljö var alltså identiska, och ändå hade knölarna olika form. På så sätt ville han punktera idén att vi ur arv och miljö kan förutsäga hur organismen utformas. Potatisarna blir helt enkelt som de blir, inom vissa gränser förstås. De är individer. (Här kanske någon invänder att miljön i varje fall måste ha

varit olika eftersom knölnarna fick olika form. Men i så fall ställer man hela resonemanget på huvudet, sluter från organismen till miljön och inte tvärtom.)

*

Vi utgår mer eller mindre tanklöst från att arv och miljö är två av varandra oberoende storheter. Vi föreställer oss t.ex. att barnets tandsprickning är något som sker vid en viss ålder oberoende av miljön. Men i själva verket lever organismen i ständig växelverkan med sin omgivning. För att tänderna ska utvecklas måste barnet ur sin omgivning uppta de ämnen som krävs för tandbildningen. De egenskaper vi kallar ärftliga är i själva verket också miljöbetingade. De är de egenskaper som uppträder när omständigheterna är vad biologerna anser vara normala.

Å andra sidan beror miljön på arvet. Ett djur som har skarp syn eller som kan flyga eller som äter kött lever delvis i en annan miljö än ett djur som har svag syn eller krälar på marken eller äter växter, även om de växer upp i samma fysiska omgivning.

*

Jag hör till en grupp människor som tenderar att dröja med att besvara brev, ibland blir det helt enkelt aldrig av att svara. Andra har den beundransvärda förmågan att omedelbart sätta sig ner och besvara sina brev. Benägenheten att svara genast eller dröja med att svara verkar vara en relativt specifik egenskap, och det borde tydligen finnas en gen som reglerar den här benägenheten. Men hur ska den här genen vara beskaffad? Innan den kan förverkliga sin potential måste mänskligheten utveckla ett skriftspråk, uppfinna papper och penna eller andra skrivdon, utveckla en tradition att skriva brev och inrätta ett postsystem med postlådor, frimärken och adresser (eller elektronisk post). Har genen funnits med ända sedan de första individerna av *_homo sapiens_* tog sina stapplande steg på jordens yta och bara väntat på sin chans att förverkliga sig själv ända sedan dess? Eller uppstod genen efter att postverket inrättades, och vilket överlevnadsvärde hade den i så fall? Har de som genast besvarar brev en konkurrensfördel, eller dukar de under i kampen för tillvaron för att de aldrig hinner göra något annat?

*

Tandsprickningen sker till följd av fysiologiska mekanismer vare sig vi vill det eller inte, men om jag sätter mig ner och skriver ett brev är det en handling. Mina handlingar har en innebörd, de uttrycker vem jag är, min karaktär, mina avsikter, förväntningar, känslor, normer och värderingar. Hur vore det om mina gener bestämde när jag besvarar ett brev? Skulle det betyda att jag helt enkelt märker att min ena hand sluter sig om pennan medan den andra handen plockar fram brevpapperet, hur mycket jag än stretar emot? Eller skulle jag i ett givet ögonblick gripas av ett oväntat och obetvinglig begär att slå mig ner och skriva ett brev? Medan de som har uppskjutargenen inte lyckas få ett brev till stånd hur mycket de än försöker?

Så är det givetvis inte. I den mån mina handlingar är begripliga är de inte genetiskt bestämda (och inte heller förorsakade av miljöbetingelser).

*

Biologerna själva måste ju vara på det klara med att gängse idéer om arv och miljö innebär en förenkling. Man frågar sig varför så många av dem medverkar till att bekräfta det etablerade synsättet. Till de få undantagen hör _U. B. Lindström_ i Finland (se hans två utmärkta kolumner om genetik i _Hbl_ i december 1998), och den amerikanske biologen _Richard Lewontin_ (som har blivit skälld som marxist för att han ifrågasatt den rådande ortodoxin). Det känns lockande att spekulera om motiven: vill biologerna tillmötesgå allmänhetens behov av en förenklad världsbild (det lättaste sättet att bli accepterad är att bekräfta det som alla tror)? Är det den allmänna tidsandan som kräver en bekräftelse av att människor är födda olika, som en reaktion på 60-talets jämlikhetsidéer? Eller får biologerna en maktkänsla av att inbilla allmänheten att de kan kontrollera framtidens människa?

Men att spekulera om motiv är fruktlöst. Det viktiga är att komma ihåg nypan med salt när man läser biologernas förklaringar.